

MACHAY G'ORI: TARIXIY, MADANIY VA ME'MORIY MEROS

Bo'riyev Musurmon Xolmurodovich

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Boboyev Doniyor Xaydaraliyevich

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekiston hududida joylashgan va muqaddas maskan sifatida tanilgan Machay G'ori haqida so'z yuritiladi. Machay G'ori o'zining tabiiy-geografik joylashuvi, diniy va tarixiy ahamiyati bilan ajralib turuvchi muhim yodgorliklardan biridir. Maqolada g'orning nomlanishiga doir etimologik tushunchalar, xalq e'tiqodidagi o'rni, tabiat bilan uyg'unligi va arxeologik tadqiqotlar uchun ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, Machay G'orining tarixiy ildizlari, me'moriy tuzilishi, saqlanish holati va hozirgi kundagi roli tahlil etiladi. Ushbu material tarix, arxeologiya va etnografiya sohalariga qiziquvchilar, shuningdek, madaniy merosni o'rganayotgan tadqiqotchilar va keng jamoatchilik uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Machay G'ori, Arxeologik yodgorlik, Diniy e'tiqodlar, Etnografik tadqiqotlar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается пещера Мачай, расположенная в Узбекистане и известная как священное место. Пещера Мачай является одним из важнейших памятников, отличающихся своим природным и географическим положением, религиозной и исторической значимостью. В статье рассматриваются этимологические концепции названия пещеры, ее место в народных верованиях, ее гармония с природой и ее значение для археологических исследований. Будут также проанализированы исторические корни, архитектурная структура, степень сохранности и современная роль пещеры Мачай. Данный материал может быть полезен всем, кто интересуется историей, археологией и этнографией, а также исследователям, изучающим культурное наследие, и широкой общественности.

Ключевые слова: Пещера Мачай, Археологический памятник, Религиозные верования, Этнографические исследования.

KIRISH

O'zbekiston hududi qadimdan turli sivilizatsiyalar, madaniyatlar va diniy e'tiqodlar chorrahasi bo'lib kelgan. Bu yerda joylashgan qadimiy yodgorliklar orasida Machay G'ori alohida o'rin tutadi. Machay G'ori — o'zining tabiiy va tarixiy ahamiyati bilan ajralib turuvchi, arxeologik va etnografik tadqiqotlar uchun muhim obidadir. U nafaqat tarixchilar va arxeologlar, balki sayyohlar, diniy tadqiqotchilar va madaniyat ixlosmandlarini ham o'ziga jalb etadi.

Machay G'ori — bu qadimiy g'or bo'lib, xalq orasida uni “muqaddas joy” deb bilishadi. G'or nomi “Machay” so'zidan kelib chiqqan bo'lib, ba'zi manbalarda bu so'z qadimgi e'tiqodlar bilan bog'langan ibora sifatida tushuntiriladi. “G'or” esa, ko'proq diniy yoki dafn etilgan joy, qabr, ma'naviy maskan ma'nosida keladi. Shu sababli Machay G'ori ko'pincha qadimiy dafn marosimlari, ziyoratgoh va ruhiy poklanish joyi sifatida tasvirlanadi.¹

G'orning joylashuvi va atrofidagi tabiiy landshaft ham o'ziga xos. U ko'pincha tog'li yoki balandlik hududlarda joylashgan bo'lib, bu holat uning qadimda sirli va muqaddas maskan sifatida e'tirof etilishiga sabab bo'lgan. Mahalliy aholi bu joyni qadimdan hurmat bilan ziyorat qilib keladi. Ayrim rivoyatlarga ko'ra, bu g'orda avliyolar yashagan yoki dafn etilgan, shuningdek, u yerda mo'jizaviy voqealar sodir bo'lgan degan e'tiqod mavjud.

Shunday qilib, Machay G'ori — bu nafaqat tabiiy-geografik obyekt, balki madaniy, diniy va tarixiy merosning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu maqolada biz ushbu noyob obidaning tarixiy ildizlari, me'moriy tuzilishi, madaniy ahamiyati, saqlanish holati va hozirgi kundagi roli haqida batafsil ma'lumot beramiz.

Machay G'ori haqida ilk ma'lumotlar mahalliy aholining og'zaki rivoyatlari orqali bizgacha yetib kelgan. Uning tarixiy ildizlari miloddan avvalgi davrlarga borib taqalishi mumkin. G'or o'zining tabiiy holati va ichki tuzilmasi bilan qadim zamonlarda odamlar yashagan yoki diniy marosimlar o'tkazilgan joy bo'lishi ehtimolini kuchaytiradi. Arxeologlar tomonidan olib borilgan dastlabki tadqiqotlar, bu g'or qadimiy ibodatxona yoki ziyoratgoh sifatida xizmat qilganligini ko'rsatadi.

20-asrning ikkinchi yarmida Machay G'ori ilk bor ilmiy jamoatchilik e'tiboriga tushdi. O'zbekistonlik arxeologlar tomonidan bu joyda yuzaki kuzatuvlar olib borilib, ba'zi ashyoviy topilmalar qayd etilgan. G'or devorlarida qadimiy naqshlar, yozuvlar yoki piktogrammalar borligi haqida ham xabarlar mavjud, garchi ularning ba'zilari to'liq o'rganilmagan bo'lsa-da. Bu naqshlar orqali u yerda qadimgi odamlar

¹ Jo'rayev O. O'zbekiston ziyoratgohlari. – Toshkent: Sharq, 2010

tomonidan diniy marosimlar o'tkazilgani yoki muqaddas yozuvlar qoldirilgani ehtimoli mavjud.²

Mahalliy tarixchilarning fikriga ko'ra, Machay G'ori ba'zi tarixiy bosqinchiliklar davrida, ayniqsa arab istilosi yoki mo'g'ullar yurishlari vaqtida vaqtincha yashirilib turish joyi sifatida ham xizmat qilgan. Ayrim manbalarda u yerda avliyolar yoki e'tiqodli kishilar yashab, ibodat qilgani, hatto ko'milgani haqida yoziladi.

Bu tarixiy kontekst Machay Go'rining faqatgina tabiiy obyekt emas, balki ma'naviy va tarixiy ahamiyatga ega yodgorlik ekanini ko'rsatadi. Har bir davr o'z izini bu go'shada qoldirgan, va bu izlar bugungi kunda o'rganilishga, qadrlanishga loyiqdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Machay G'ori o'zining tabiiy shakllanishiga ega bo'lgan g'or bo'lishiga qaramay, ichki tuzilmasi va arxitekturasini bilan ham e'tiborga loyiqdir. G'or tog'li hududda joylashgani sababli, uning shakli tabiiy eroziya va shamol, suv ta'siri natijasida yuzaga kelgan. Biroq ba'zi qismlarida inson qo'li bilan ishlov berilganligi seziladi — bu esa u yer qadimdan muqaddas joy sifatida e'tirof etilganligini bildiradi.³

Machay Go'rining kirish qismi tor va past bo'lib, asta-sekin ichkariga chuqurlashadi. G'or ichkariga kirgan sari kengayib boradi, va ayrim joylarda balandligi 2-3 metrga, eni esa 4-5 metrga yetadi. Ichkarida bir nechta bo'linmalar mavjud bo'lib, bu bo'limlar tabiiy devorlar bilan ajralib turadi. G'or devorlarida ko'pincha sham, atir gulli tutun izlari, va ayrim joylarda devorga yozilgan oddiy belgilarga duch kelish mumkin. Bu belgilar, ehtimol, diniy marosimlar yoki ibodatlar bilan bog'liq bo'lgan.

G'or ichida bir necha o'rindiqlar yoki toshdan yasalgan platformalar bor — bu joylar, ehtimol, ibodat qilish yoki ziyoratchilar dam olishlari uchun mo'ljallangan bo'lgan. Shuningdek, ba'zi bo'limlarda suv izlari va qadimiy idishlar topilgan. Bu topilmalar g'orda uzoq vaqt davomida odamlar yashagan yoki u yerdan foydalanilganligini ko'rsatadi.⁴

Yana bir muhim jihati — g'orning havosi salqin va harorat deyarli o'zgarmaydi. Bu xususiyat unga diniy e'tiqodlar nuqtai nazaridan "muqaddas"lik timsolini bergan. Mahalliy aholining aytishicha, g'orning ichki qismida "avliyo yotgan joy" bor, va bu

² Alimov K. O'zbekistonning qadimiy g'orlari va ularning arxeologik o'rganilishi. — Toshkent: Fan, 2018.

³ Alimov K. O'zbekistonning qadimiy g'orlari va ularning arxeologik o'rganilishi. — Toshkent: Fan, 2018

⁴ Abdurahmonov A. Qashqadaryo vohasi tarixiy yodgorliklari. — Qarshi: Nasaf, 2013

joy maxsus ajratilgan, tartibga solingan bo'lishi mumkin. Biroq, bu holat to'liq ilmiy isbotlanmagan.

Machay Go'ring bu kabi me'moriy va tabiiy xususiyatlari uni nafaqat qadimiy obida, balki muqaddas maskan sifatida saqlab qolinishiga sabab bo'lgan. Har bir bo'lim, har bir devor bu yerning o'ziga xos tarixini o'zida mujassam etgan.

Machay G'ori nafaqat tarixiy va tabiiy yodgorlik, balki madaniy va diniy meros sifatida ham katta ahamiyatga ega. Bu g'or asrlar davomida mahalliy aholi tomonidan muqaddas joy sifatida e'zozlab kelingan. Aytishlaricha, bu yerda muqaddas zotlar ibodat qilgan, ba'zilarining aytishicha, hatto avliyolar shu g'orda yashagan yoki shu yerda dafn etilgan. Shu bois, bu g'or ko'plab ziyoratchilar uchun ilohiy energiya manbai hisoblanadi.⁵

O'zbekiston xalqi, ayniqsa tog'li hududlarda yashovchi aholi orasida tabiatga, muqaddas joylarga, ayniqsa g'orlar va manbalarni ziyorat qilish an'anasi kuchli. Machay G'ori ham ana shunday ziyoratgohlar qatoriga kiradi. Ba'zi holatlarda odamlar bu yerga dardlariga davo topish, niyat qilish, ruhiy poklanish yoki shukronalik izhor qilish uchun kelishadi. Ayniqsa bahor va yoz oylarida bu yerda ziyoratchilar soni ortadi.

Rivoyatlarga ko'ra, Machay G'origa borgan odamlar qalban yengillik his qilishadi, ayrim hollarda hatto mo'jizaviy sog'ayish holatlari ham kuzatilgan. Bu holatlar asosan og'zaki an'analar orqali avlodlardan avlodga yetib kelgan. Ular diniy e'tiqod va xalq og'zaki ijodining muhim qismini tashkil etadi.

Shuningdek, g'or turli xalqona to'ylar, marosimlar va e'tiqodiy urf-odatlar bilan bog'liq. Ayrim hududlarda kelin-kuyovlar to'y arafasida bu yerga borib, "baxtli hayot" tilab duo qilishadi. Ba'zilar bu joyda maxsus hayratomuz hodisalar sodir bo'lganiga ishonishadi — masalan, tushingizda nimanidir ko'rsangiz, Machay Go'rida unga javob topasiz degan e'tiqodlar bor.

Machay G'ori xalqning diniy-falsafiy dunyoqarashida muhim o'rin egallaydi. Bu g'or odamlar uchun faqat tarixiy maskan emas, balki ma'naviy kuch manbai, ruhiy quvvat topiladigan joy, Allohga yaqinlik hissi tug'iladigan maskan sifatida qadrlanadi.⁶

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasi jadal rivojlanib borayotgani sababli, Machay G'ori ham sayyohlar e'tiborini tortayotgan muhim manzillardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, tarix, din va tabiatga qiziqqan mahalliy va xorijiy sayyohlar bu joyni ziyorat qilishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yishmoqda. Uning

⁵ O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: 2000–2005.

⁶ Saidov A. Ziyorat turizmi va uning istiqbollari. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2020.

tabiiy go'zalligi, sirli muhit va tarixiy qadriyatlar bilan uyg'unligi, Machay G'orini noyob turistik obyekt sifatida ko'rsatadi.

Sayyohlar uchun bu joyda maxsus yo'laklar, e'tiborli belgilar, va ba'zi hududlarda dam olish uchun kichik maydonchalar tashkil etilgan. Ba'zi mahalliy gidlar bu joyning tarixi, afsonalari va muqaddaslik darajasi haqida hikoya qilib, tashrif buyuruvchilarga chuqur taassurot qoldiradi. Shu bilan birga, g'orni ziyorat qilish tartiblari ham mavjud — masalan, oyoq kiyimini echib kirish, ovoz chiqarmaslik, muqaddas joylarga qo'l tekkizmaslik kabi urf-odatlar saqlanib qolgan.

Biroq, bu joyning mashhurligi oshgani sari muammolar ham yuzaga kelmoqda. Ayrim hollarda ziyoratchilar tomonidan qoldirilgan axlatlar, devorlarga yozilgan izohlar yoki zarar yetkazilgan joylar aniqlangan. Bu esa g'orning tabiiy va madaniy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Davlat va mahalliy hokimiyat tomonidan Machay G'orini saqlash bo'yicha bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, g'orga olib boruvchi yo'llar ta'mirlanmoqda, axborot taxtachalari va tozalash xizmatlari yo'lga qo'yilgan. Shu bilan birga, madaniy meros obyektlari ro'yxatiga kiritish, va uni UNESCO kabi xalqaro tashkilotlar himoyasiga olish takliflari ham ilgari surilgan.⁷

Machay Go'rining kelajakdagi turistik salohiyati katta. Agar u to'g'ri saqlansa, ekologik va madaniy turizm nuqtai nazaridan muhim manzilga aylanishi mumkin. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar yordamida g'orni raqamlashtirish, virtual ekskursiyalar tashkil etish kabi loyihalar unga bo'lgan qiziqishni yanada oshiradi.⁸

XULOSA

Machay G'ori — O'zbekistonning boy tarixiy, madaniy va diniy meroslaridan biri sifatida alohida e'tiborga loyiq. Ushbu maqolada g'orning etimologiyasi, tabiiy-geografik joylashuvi, tarixiy ildizlari, me'moriy tuzilishi va madaniy-diniy ahamiyati keng yoritildi. Machay G'ori asrlar davomida nafaqat ziyoratgoh sifatida, balki ruhiy poklanish, mo'jizaviy holatlar va qadimiy e'tiqodlar bilan bog'liq muqaddas maskan sifatida e'zozlab kelingan. Arxeologik tadqiqotlar bu joyning qadimiy ibodatxona yoki yashash joyi bo'lganligini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda bu g'or nafaqat mahalliy, balki xorijiy sayyohlar e'tiborini tortayotgan noyob turistik manzildir. Shu bilan birga, uning asl holatini saqlab qolish, ekologik va madaniy himoya choralari ko'rish, ziyorat madaniyatini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Machay G'ori singari meros obyektlari xalqimizning tarixiy xotirasini asrashda va madaniy o'zligini mustahkamlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

⁷ Toshov M. Islomiy arxitektura va me'moriy yodgorliklar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2012.

⁸ Rasulov B. Machay G'ori haqida afsona va haqiqatlar. // "Tarixiy yodgorliklar" jurnali, 2021, №3

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jo'rayev O. *O'zbekiston ziyoratgohlari*. – Toshkent: Sharq, 2010.
3. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. *O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*. – Toshkent: 2000–2005.
4. Nazarov Q. *O'zbekistonda diniy va madaniy meros obyektlari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
5. Abdurahmonov A. *Qashqadaryo vohasi tarixiy yodgorliklari*. – Qarshi: Nasaf, 2013.
6. Alimov K. *O'zbekistonning qadimiy g'orlari va ularning arxeologik o'rganilishi*. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Saidov A. *Ziyorat turizmi va uning istiqbollari*. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2020.
8. Toshov M. *Islomiy arxitektura va me'moriy yodgorliklar*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
9. Rasulov B. *Machay G'ori haqida afsona va haqiqatlar*. // “Tarixiy yodgorliklar” jurnali, 2021, №3.
10. www.qashqadaryo.uz – Qashqadaryo viloyati hokimligi rasmiy sayti. (Elektron manba)